

gondolom, hogy a hazai latin és magyar tankölteményről kellene egyszer monográfiát írni. Már csak azért is, mert nagyjából akkor indult meg, amikor a latin elbeszélő költészet elnyerte valóban hazai tónusát, mert érezhető benne a korai felvilágosodás szele, és mert a nemesi (úri) magatartást valló szerzők a solymászat mellett a bányászatról, az optikáról és elektromosságról verseltek, és nem egyszer kétnyelvűek már, sőt nyelvújításról spekulálnak.

Mindezt persze nem a kritikusi hév mondatja velem, hanem a magyarországi későlatin poézis feltárásának

jövője miatti aggodalom, és ez is Szőrényi szép és – nyugodtan mondhatom – nagyjelentőségű könyvét olvasva jutott újból eszembe, mely a magyar nyelvű 19. századi anyag feldolgozása után akár grandiózussá válhat. Befejezésül pedig egy megjegyzés: ha Szőrényi László mint szerző köszönetet mondott Csonka Ferencnek, hogy „élvezetes magyar versekben szólaltatta meg” a jezsuita költőket, hadd hangozzék el újból köszönet és elismerés munkájáért – ezúttal az olvasók nevében.

Tarnai Andor

ATTILA. THE MAN AND HIS IMAGE

Ed. by Franz H. Bäuml–Marianna D. Birnbaum. Budapest, Corvina Kiadó, 1993. 131 l.

A Los Angeles-i University of California még 1988-ban megrendezett egy nemzetközi konferenciát a történeti és mitikus Attila-képről az érintett szakterületek neves, s köztük számos magyarországi kutatójának részvételével. A magyar résztvevők akkor még nem sejtették, hogy mire a tanulmánykötet napvilágot lát, Magyarországon ismét divatba jön Attila, a közös hun–magyar eredet, s a hunok hódító uralkodója ismét bevonul a magyar őstörténet megálmódott panoptikumába. Ily módon a könyv mit sem veszített aktualitásából, bár sejthető, hogy közvéleményformáló ereje nem lesz nagyobb, mint Bóna István magyarul és németül megjelent összefoglaló monográfiájáé, vagy éppen terjedelmes ismeretterjesztő írásáé. (Rubicon, 1993. 6. sz.)

A történeti Attila és hunjai históriájának Denis Sinor és Herwig Wolfram tanulmányai nyújtják tömör összefoglalását. A szemet gyönyörködtető régészeti és művészettörténeti emlékmagyarázó bemutatató írások joggal utalnak arra a körülményre, hogy a hunok nyugatra vonulásukkal a sztyeppe népek legfon-

tosabb erőforrásaitól távolodtak el. Ennek eredményeként szenvedtek lovak és harcosok hiányától a 451 júniusában megvívott katalaunumi ütközetben, s zárulhatott a 452. évi itáliai bosszú-hadjárat is oly csekély eredménnyel. Észak-Itália természetföldrajzi viszonyai különösen alkalmatlannak bizonyulhattak a nomád lovastaktika számára, s végső soron egy hosszabb távon elkerülhetetlen katonai, politikai fiaskó árnyékát vetítették előre. (Az olvasónak talán még meghökkentő is lehet, hogy hatalma csúcsán az Attilának fizetett konstantinápolyi adó egy itáliai szenátor éves jövedelmének csak a harmadára rúgott). Azon pedig a legcsekélyebb mértékben sem csodálkozhatunk, hogy a hun birodalom felbomlásával a római birodalom keleti határainál a korábbi kezelhető hun veszéllyel szemben a politikai és katonai instabilitás vált általánossá.

A kötet számunkra, s valószínűleg az olvasók számára is legérdekesebb tanulmányai Attila irodalmi, néprajzi, zenei utóéletét, középkori és reneszánsz kultuszát tárgyalják. Rózsa György At-

tíla ikonográfiáját tekinti át a 15. századtól a 20. század elejéig. A *Thuróczykrónika* metszeteitől, a Mausoleum Attila képén át egészen a Gödöllői iskola alkotásaiig terjed az áttekintés, nem különben számba véve az egyetemes művészet emlékeit Memling Szent Orsolya ereklyetartójától Rafaello vatikáni faliképein át Delacroix *Pusztító Attila* festményéig. Nemcsak Attila alakját aktualizálhatta minden kor, hanem például a vele találkozó pápáét is: Rafaello vázlatán még II. Gyula arcvonásai tűnnek fel, míg ma I. Leót fedezhetjük fel a pápában.

Donald J. Ward elsősorban Attila népi alakját vizsgálja az elbeszélő hagyományban, a középkori elbeszélésektől Anthony Quinn Attila-filmjéig. Külön is foglalkozik a kutyafejű lények képzetével és népszerűségével, az itáliai vagy éppen a délnémet hagyományban napjainkig élő és kimutatható Attila-mitosszal. James W. Porter Verdi *Attila* operájának nyújtja zenei elemzését, kiemelve a velencei bemutató (1846) kapcsolódásait a helyi Attila hagyományhoz, illetve az „avrai tu l'universo, resti l'Italia a me” ária Risorgimento-szellemiségéhez.

Franz H. Bäuml ritka adatgazdag és lényegre törő tanulmányában Attila német középkori irodalmi utóéletét foglalja össze. Hildebrandslied, Waltharius, Nibelungenlied, Kaiserchronik, ónorvég epika st. Frutolf von Michelsberg kritikai megjegyzései (†1103) pedig a mítosz tudományos kritikájának a kezdeteit jelentik, a kronológiában és a lejegyzett latin nyelvű szövegekbe vett bizalom jegyében. Érdekes példákat említ, hogy miként vélekedtek a kortársak a latin és vulgáris nyelv által megörökített események forrásértékéről, a folyamatról, melynek során a társadalmiszervező funkciót is betöltő hősi énekek pusztán irodalmi, szórakoztató műfajjá alakultak.

Leena Löfstedt a francia nyelvű hagi-

ográfiái irodalmat tekinti át, s tárgyalja azokat a szenteket, akiknek attribútumává vált Attila (Geneviève, Loup, Troyes püspöke), s elsősorban nyelvészeti alapon vizsgálja a hun név lehetséges eredetét és értelmét. Egyfelől megállapítja, hogy a hun nevet a hunok odaérkezése előtt is használták, másfelől a Kézainál előforduló Mikolt név közeli megfelelőjét véli az ófrancia anglo-norman Maëlgut-ban megtalálni, aminek forrása a Hiltgunt alak lehetett. Thomas E. Vesce Nicola da Casola *La Guerra d'Attila* vérengző Attila-képéről, s a helyi, észak-itáliai családi, politikai hagyományokhoz való kapcsolódásáról értekezik.

Marianna D. Birnbaum a 15–16. századi magyarországi Attila-képről ad számot, gazdag kitekintéssel a hazai Attila-hagyomány kezdeteire. Szép betekintést nyerünk Thuróczy Mátyás-párti Attila-ábrázolásába, éppúgy mint Callimachus Mátyás-ellenes Attila-portréjába. Mégis a kedvező Attila-kép élt tovább a hazai historiográfiában, mint Oláh Miklós *Athilájában*, ahol Mohács megfelelőjévé válik a katalaunumi ütközet. Apró megjegyzések csak, hogy Anonymus miért éppen Péter esztergomi préposttal lenne azonos, és tényleg használta-e prágai Adalbert krónikáját? Komolyabb jelentőségű azonban, hogy Birnbaum Calanus *Vita Attilae*-jét – minden jel szerint fenntartásokkal, de mégis – visszadatálná a 12. század végére. Azonban Horváth János e korai datálással szemben annyi kifogást támasztott, hogy nyilván azok cáfolata túlnőne a tanulmány keretein. Addig azonban nehezen hihető, hogy Bél Mátyás kiadásában Anonymus egy kortársának a művét olvashatnánk. Ugyanakkor gyümölcsöző lett volna használni a Bäuml által ismert J. Williams *Etsel der Riche* (Bern, Frankfurt, Las Vegas 1981.) kötetet, amelynek hatodik fejezete a magyarországi forrásokkal foglalkozik, s számos érdekes, bár még senki által

nem ellenőrzött megjegyzést tesz Kézai művének egyes forrásaira (253–260.).

Az újkori Attila képpel foglalkozó fejezet Szörényi László tollából a 17–18. századi magyarországi Attila-képpel ismerteti meg olvasóit Zrínyi *Szigeti veszedelmétől* Mattyasovszky Ignác 1744. évi hős magyarokról szóló énekéig. Hallatlanul érdekes, hogy a hun-magyar rokonság körüli vitában miként jelennek meg a nyelvészeti szempontok, a finn rokonság, vagy a szibériai Juharia eredet problémája. Attila éppúgy feltűnik a magyar dicsőség előképéért (Timon Sámuel), mint a Rákóczi ellenes propaganda eszközeként (Varjú Zsigmond, Petrus Schesz).

A zárófejezetben Dimitri Segal a 20. század eleji oroszországi Attila-recepciót vázolja. A szépirodalmi művekben maguk az oroszok jelennek meg hunokként, Attila a *Russia triumphans* metaforájává válik. A számos árnyalatban feltűnő metaforában a pusztító hunok éppúgy jelenthetik a bolsevik forradalmárokat, mint Attila magát Sztálint. A történeti irodalomban pedig ugyan-

ebben a szellemben jelennek meg romlatlan szkíta vagy éppen turáni erőként, miként a híres történetíró, George Vernadsky műveiben az eurázsiai területeket egyesítő és uralmuk alá hajtó modernkori Oroszország és az oroszok karizmatikus vezetőinek előképeként. Sőt, korábban Savickij még a napóleoni háborúk Nyugat-Európát megjárt orosz csapataiban is a hódító Attila leszármazottait látta. Ha a jórészt emigráns értelmiségiek ideáját az orosz kommunista propaganda magáévá tette volna, akkor e sorok írója is már az általános iskolában többet tanult volna a hunokról, s ma itt senkinek sem jutna eszébe musicalt készíteni Attiláról.

A kötet igényes és gondos kiállítása, a jórészt színes és jól válogatott képanyag kiváló reprodukálása – az elkerülhetetlen sajtóhibák ellenére is, mint pl. Heinrich v. Rügeln H. v. Mügelin helyett – dicséretére válik a kötetet közreadó Corvina kiadónak.

Veszprémy László

FELSŐNYÉKI HALOTTI BÚCSÚZTATÓK

A szöveget gondozta, a jegyzeteket és a bevezetőt írta Kríza Ildikó. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1993. 287 l.

Az irodalomtörténet és a folklorisztika egyik közös, hosszú időn át kedvelt köztes műfaja és szeriális forrása a halotti búcsúztató. Ezek a temetés szokás-sorának részét alkotó prózai, verses és énekelt szövegek a történeti forrásokban rendszerint más szövegekkel együtt, így elsősorban halotti beszédek önálló szerkezeti egységeként, temetési kántákon és kéziratok énekeskönyvekben fordulnak elő. A kéziratok anyagában a szerző és a keletkezési idő sokszor ismeretlen. A szerzők és előadók között a lelkészek mellett kántorok, kántortanítók, rokonok, köszöntőmondók és temetkezési társulatok is találhatóak. Az

eredetiség mértéke különböző: legtöbb esetben az egyénített szövegek és a formulák, közhelyek változó arányú, együttes alkalmazása jellemző. A szó szerinti átvétel, az alkalomnak megfelelő átdolgozás, aktualizálás és variálás mellett gyakori jelenség az ismert szerzők műveinek (pl. Nyéki Vörös Mátyás *Tintinnabulumának*) parafrázisa, más halotti búcsúztatók elemeinek beépítése, valamint az antik mitológiai és bibliai utalások, kifejezések használata. A szorosan személyhez kapcsolódó szövegek mellett társadalmi csoport-hoz tartozás szerinti típusok is készültek, s megfigyelhető az a XVII. század